

คุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม*

Values of Likay on Social Development

ภรสรัญ แก่นทอง**
ศรীরรณ ยอดนิล***
สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์****

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติ พัฒนาการ และคุณค่าของลิเกที่มีต่อสังคม 2) วิเคราะห์คุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม และ 3) สังเคราะห์กระบวนการส่งเสริมคุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิเคราะห์เอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึกผู้แสดงลิเกและผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 52 คน สันทนา กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพลิเกและนักวิชาการ จำนวน 17 คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ลิเกเกิดจากพิธีการสวดบูชาพระอัลเลาะห์ของมุสลิม เรียกว่า ดัจเจ รัชกาลที่ 6 ทรงใช้คำว่า ลิเก พัฒนาการของลิเกมี 11 ยุค ได้แก่ ลิเกสวดแขก ลิเกออกภาษา ลิเกทรงเครื่อง ลิเกวิทยุ ลิเกลูกบท ลิเกเครื่องเพชร ลิเกโทรทัศน์ ลิเกลูกทุ่ง ลิเกคอนเสิร์ต ลิเกซีดี และลิเกเคเบิลทีวี ในอดีตลิเกมีคุณค่าต่อสังคมด้านความบันเทิง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านจริยธรรม และด้านศิลปะ คุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม ได้แก่ 1) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ 2) คุณค่าด้านวัฒนธรรม 3) คุณค่าด้านศาสนา 4) คุณค่าด้านศิลปะ 5) คุณค่าด้านการศึกษา กระบวนการส่งเสริมคุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม 1) ด้านเศรษฐกิจ สร้างมูลค่าให้กับโลกสามารถยึดเป็นอาชีพได้ จัดแสดงลิเกในกิจกรรมต่าง ๆ นำวัสดุและแรงงานในท้องถิ่นมาใช้ 2) ด้านวัฒนธรรม สร้างความตระหนักให้เยาวชนเห็นคุณค่าของลิเก อนุรักษ์การใช้ฉากและเครื่องแต่งกายลิเกแบบดั้งเดิม จัดแสดงเนื้อเรื่องที่ให้ข้อคิด สรุบบข้อคิดให้แก่สังคม สร้างแนวปฏิบัติที่ดีให้แก่ผู้แสดงลิเกรุ่นใหม่ 3) ด้านศาสนา ปลุกฝังค่านิยมการเป็นศาสนิกชนที่ดีให้แก่ผู้แสดงลิเก แสดงเรื่องเกี่ยวกับศาสนา เนื้อเรื่องสอดแทรกหลักธรรม 4) ด้านศิลปะ สอดแทรกวิชาที่เกี่ยวข้องกับการแสดงลิเกในหลักสูตรการศึกษา อนุรักษ์อัตลักษณ์ลิเกไทย ประกาศเกียรติคุณศิลปินลิเกดีเด่น ปลุกฝังค่านิยมศิลปวัฒนธรรมลิเกให้แก่เด็กและเยาวชน อนุรักษ์ช่างเขียนฉากลิเก 5) ด้านการศึกษา จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและหลักสูตรท้องถิ่น ใช้ลิเกเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้ จัดทำแหล่งเรียนรู้ชุมชนลิเก

คำสำคัญ : คุณค่า/ ลิเก/ การพัฒนาสังคม

Abstract

This research aimed at 1) investigating history, development, and values of Likay on society; 2) analyzing values of Likay on social development; and 3) synthesizing the process of promoting values of Likay on social development. This qualitative research used the data derived from document analysis; in-depth interviews of 52 Likay performers and relevant people; and focus group discussions of 17 Likay performers and academia. Content analysis was used to analyze the data. It was found that Likay was derived from Islamic chant for Allah called “Jikay”. King Rama VI,

*คุณภิญโญประยูรชัยบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

**นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

***รองศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

****รองศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

used the word “Likay”. The development of Likay was divided into 11 periods: Likay Suad Kaek (Islamic chant), Likay ork pasaa, Likay song kruang, radio Likay, Likay luk bot, jewelry Likay, television Likay, folk Likay, concert Likay, CD Likay, and cable TV Likay. Likay had values on Thai society in terms of entertainment, economics, society, ethics and arts. Values of Likay on social development included: 1) Economics. 2) Culture. 3) Religion. 4) Arts. 5) Education. The process of promoting values of Likay on social development. 1) Economics. This could be promoted by creating values of Likay to be one of careers, organizing Likay performances in activities, and using resources and labor in the local community. 2) Culture. The process included raising youth’s awareness of Likay values, preserving use of Likay screens and traditional costumes, organizing Likay performances that included concepts and summarizing concepts for the society, and creating good practices for young generation of Likay performers. 3) Religion. The process of this aspect included cultivating values of being religious for Likay performers, performing religious content with embedded morality. 4) Arts. The process involved integrating subjects that included Likay performance into the curricula, conserving the identity of Thai Likay, acknowledging the outstanding Thai Likay performers as honorable, cultivating values of Thai Likay’s arts and culture for youths, and conserving Likay screen creators. 5) Education. This could be promoted by developing Likay curricula at educational institution and local levels, utilizing Likay as a learning media, and establishing community Likay learning resources.

Keywords : Values/ Likay/ Social development

บทนำ

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ล้วนมีความสัมพันธ์กับศิลปวัฒนธรรมทั้งสิ้น เมื่อกล่าวถึงศิลปวัฒนธรรมในชาติใดย่อมแสดงถึงวิถีชีวิตของชนชาตินั้น ศิลปะอันเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าแขนงดนตรีและนาฏศิลป์ประเภทหนึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทยอยู่คู่กับการพัฒนาบ้านเมืองมาอย่างช้านาน คือ ลิเก ซึ่งเกิดจากการสวดบูชาในศาสนาอิสลามด้วยเพลงแขกให้เข้ากับจังหวะรำมะนา พัฒนาสู่การแสดงที่นำการพูด ร้อง รำ ผสานกับดนตรีจากวงปี่พาทย์ดำเนินเรื่องแบบละครพื้นบ้าน สร้างความสนุกสนานให้กับผู้ชมในแต่ละยุคสมัย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559, หน้า 89) นอกจากลิเกจะให้ความบันเทิงและความสนุกสนานแล้ว ยังสอดแทรกแนวความคิดสะท้อนสังคมในแง่มุมต่างๆ เช่น การศึกษา การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนชี้แนะสังคมให้ประพฤติปฏิบัติในแนวทางที่ดี และเป็นการแสดงที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นไทย ทั้งภาษา การร่ายรำ จารัตประเพณี กิริยา มารยาท ที่สืบทอดอยู่ในการแสดงลิเก (รัตนะ บัวสนธ์ และคณะ, 2554, หน้า 116) อีกทั้ง ลิเกสามารถสร้างรายได้ให้กับผู้แสดงและผู้เกี่ยวข้อง เช่น ลิเกวัดสระแก้ว เป็นคณะลิเกที่จัดตั้งขึ้นมา เพื่อให้เด็กกำพร้าวัดสระแก้วได้ยึดเป็นอาชีพติดตัวไปในวันข้างหน้า (พันทิพา มาลา, 2551, หน้า 2) ด้านสถาบันการศึกษาเล็งเห็นคุณค่าของลิเก จึงได้ร่วมกับสมาคมลิเกแห่งประเทศไทยจัดโครงการถ่ายทอดการแสดงพื้นบ้านสู่เด็กและเยาวชน ซึ่งเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการสามารถรับงานแสดงลิเก ทำให้มีรายได้จากการเล่นลิเกเพื่อเป็นทุนการศึกษา (สมาคมลิเกแห่งประเทศไทย, 2561)

ปัจจุบันลิเกคณะไชยา แอน มิตรชัย คณะทวีป ชัยณรงค์ วงศ์เทวีญ และคณะศรธรรม น้ำเพชร ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำธุรกิจลิเกไทย (ไทยรัฐออนไลน์, 2558) เนื่องจากลิเกทั้ง 3 คณะนี้มีต้นทุนการผลิตทั้งทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมและที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ซึ่งนำทุนเหล่านี้มาพัฒนามิติการแสดงให้ยิ่งใหญ่อ

อสังการตามแนวทางของแต่ละคณะ โดยมุ่งสู่ความเป็นมืออาชีพ ซึ่งนำมาสู่การพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ด้านศาสนา ด้านศิลปะ และด้านการศึกษา ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าดังกล่าว เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติ พัฒนาการ และคุณค่าของลิเกที่มีต่อสังคม
2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม
3. เพื่อสังเคราะห์กระบวนการส่งเสริมคุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม

คำถามของการวิจัย

1. ลิเกมีประวัติความเป็นมา พัฒนาการ และมีคุณค่าต่อสังคมตั้งแต่อดีตเป็นอย่างไร
2. ลิเกมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมปัจจุบันอย่างไร
3. กระบวนการส่งเสริมคุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคมมีลักษณะเป็นอย่างไร

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องคุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ศึกษาประวัติ พัฒนาการ และคุณค่าของลิเกที่มีต่อสังคม ดำเนินการโดยการวิเคราะห์เอกสาร ตอนที่ 2 วิเคราะห์คุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม ดำเนินการโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ หัวหน้าคณะลิเก ผู้ประกอบอาชีพแสดงลิเกจากคณะไชยา แอน มิตรชัย, คณะทวีป ชัยณรงค์ วงศ์เทวีญ และคณะศรราม น้ำเพชร และผู้เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ป้าพาทย์ ช่าง แดนเซอร์ ผู้ให้การสนับสนุน ช่างตัดชุดลิเก เจ้าภาพ แม่ยก แฟนคลับ ผู้ชมลิเก พ่อค้าแม่ค้า รวมจำนวน 52 คน คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง โดยเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลระหว่างวันที่ 15 กันยายน 2560 ถึงวันที่ 21 ตุลาคม 2561 ตอนที่ 3 สังเคราะห์กระบวนการส่งเสริมคุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม ดำเนินการโดยวิธีการสนทนากลุ่ม ระหว่างวันที่ 13 - 14 ธันวาคม 2561 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มลิเก จำนวน 9 คน ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้มีประสบการณ์ทางการแสดงลิเกโดยตรง และผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มนักวิชาการ จำนวน 8 คน ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้มีความเชี่ยวชาญและมีผลงานด้านนาฏศิลป์ วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และการพัฒนาสังคม ที่ได้รับการยกย่องในระดับท้องถิ่นหรือจังหวัด วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอโดยการพรรณนา (สุภางค์ จันทวานิช, 2561, หน้า 131)

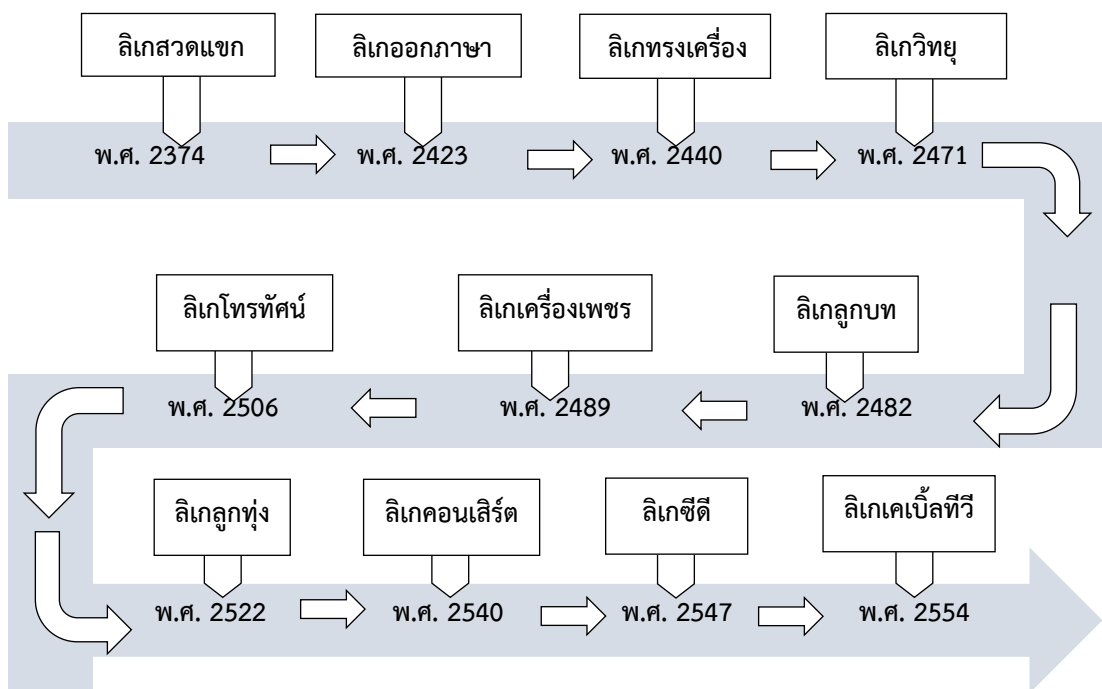
ผลการวิจัย

ประวัติ พัฒนาการ และคุณค่าของลิเกที่มีต่อสังคม

ลิเก เดิมที่เรียกว่า ดิจิเก เป็นการสวดบูชาพระอัลเลาะห์ของศาสนาอิสลาม สมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 เกิดการผสมผสานการสวดแขกกับการสวดมลายู เรียกว่า สวดออกภาษา สมัยรัชกาลที่ 4 ฆราวาสทำหน้าที่สวดออกภาษาแทนพระสงฆ์ เรียกว่า บทสวดคฤหัสถ์ สมัยรัชกาลที่ 5 มีการบันทึกการแสดงลิเกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ยี่เกกลายเป็นมหรสพตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา สมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 วงการลิเกไทยก้าวสู่ยุคทองที่ได้รับความนิยมมาก สมัยรัชกาลที่ 8 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลิเกถูกจัดให้อยู่ในศิลปะการแสดงสาขานาฏดนตรี และสมัยรัชกาลที่ 9 นายหอมหวล นาคศิริ ได้รับการยกย่องเป็นศิลปินเพื่อประชาชน จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีศิลปินแห่งชาติ สาขา

ศิลปะการแสดงลิเก จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ ครูบุญยัง เกตุคง (พ.ศ. 2534) ครูบุญเลิศ นางพินิจ (พ.ศ. 2539) และครูวิโรจน์ วีระพัฒนานนท์ (พ.ศ. 2561)

ลิเกมีพัฒนาการ ดังนี้ 1) ลิเกสวดแขก เป็นการสวดสรรเสริญพระอัลเลาะห์ 2) ลิเกออกภาษา เป็นการนำเพลงออกภาษาของการบรรเลงปี่พาทย์มาผสมผสานกับการสวดคฤหัสถ์ในงานศพ 3) ลิเกทรงเครื่อง เป็นละครพูดสลับลำต้นกลอนสด แต่งกายด้วยเครื่องแบบข้าราชการพลเรือนในยุครัชกาลที่ 5 เนื้อเรื่องนำมาจากละครนอก ละครพันทาง เพลงที่ใช้มีเพลงทำนองหลักเรียกว่า ราชนิเกลิง 4) ลิเกวิทย์ เป็นการแสดงลิเกออกอากาศทางวิทยุ มี 2 ประเภท คือ การแสดงสดในห้องและการแสดงแบบออกตัว 5) ลิเกลูกบท นายหอมหวล นาคศิริ นำเพลงราชนิเกลิงไปร้องต้นกลอนสดอย่างยาวหลายคำกลอน ทำให้ลิเกได้รับความนิยมมาก 6) ลิเกเครื่องเพชร เป็นการแต่งตัวให้หรูหรา ชุดปักเพชรสวมเครื่องประดับ และนำการแสดงประเภท อื่น ๆ เข้ามาเสริม เพื่อให้การแสดงเป็นที่นิยมอยู่เสมอ 7) ลิเกโทรทัศน์ เป็นการแสดงลิเกออกอากาศทางโทรทัศน์ ปี พ.ศ. 2506 ลิเกคณะสุรางรัตน์ ออกอากาศเป็นครั้งแรก 8) ลิเกลูกทุ่ง สมศักดิ์ ภักดี นำเพลงลูกทุ่งเข้ามาประกอบการแสดงลิเก 9) ลิเกคอนเสิร์ต ไชยา มิตรชัย และสุริราช วงศ์เทเวศย์ เป็นผู้พัฒนารูปแบบการแสดงลิเกคอนเสิร์ต 10) ลิเกซีดี เป็นการบันทึกการแสดงลิเก ออกวางจำหน่ายตามร้านค้าซีดี และ 11) ลิเกเคเบิลทีวี เกิดขึ้นปี พ.ศ. 2554 มีผู้ชมเป็นสมาชิกจำนวนมาก เนื่องจากเข้าถึงผู้ชมได้ทุกบ้านที่เป็นสมาชิกจากที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับพัฒนาการของลิเก สามารถสรุปเป็นภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 ลำดับพัฒนาการของลิเกจำแนกตามช่วงเวลา

คุณค่าของลิเกที่มีต่อสังคมในอดีต ได้แก่ 1) ด้านความบันเทิง เป็นการประกอบพิธีกรรมและการแสดงในงานศพ 2) ด้านเศรษฐกิจ สามัญชนประกอบอาชีพสวดคฤหัสถ์และการแสดงลิเกเพื่อยังชีพ 3) ด้านสังคม เป็นการแสดงที่เน้นปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างผู้แสดงกับผู้ชม เกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างแม่ยกกับผู้แสดงลิเก 4) ด้านจริยธรรม เป็นการแสดงที่สะท้อนความจริงของชีวิตมนุษย์ และ 5) ด้านศิลปะ เป็นการแสดงที่มีการขับร้องราชนิเกลิงและการรำแบบราชสำนัก

คุณค่าของศิลปะต่อการพัฒนาสังคม

1. คุณค่าด้านเศรษฐกิจ

ศิลปะมีคุณค่าด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ 1) ด้านการผลิต พบว่า ผู้ประกอบอาชีพศิลปะและผู้เกี่ยวข้อง ทำหน้าที่ในการผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ เพื่อหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว สร้างสัมมาอาชีวะ เกิดความมั่นคงทางอาชีพ มีฐานะความเป็นอยู่สุขสบาย มีปัจจัยสี่ครบถ้วน สามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ และส่งผลให้เกิดอาชีพที่เกี่ยวข้องกับศิลปะเพิ่มขึ้น ผู้ประกอบอาชีพภายในคณะศิลปะ ได้แก่ หัวหน้าคณะศิลปะ มีรายได้หลักจากการรับงานแสดงของคณะ ทำให้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง แม้ว่าต้องหักค่าใช้จ่ายภายในคณะ ก็ยังเหลือทุนทรัพย์ในการพัฒนาคณะศิลปะของตนต่อไป ผู้แสดงศิลปะ มีรายได้จากค่าตัว รางวัลจากแม่ยก ค่าจ้างการโฆษณาและการขายสินค้า นักดนตรีปี่พาทย์ แคนเซอร์ ผู้จัดการส่วนตัว ช่าง และพนักงานขับรถ มีรายได้จากค่าจ้างที่ได้รับจากหัวหน้าคณะศิลปะ ทำให้สามารถลืมตาอ้าปากได้ มีรายได้เลี้ยงครอบครัว ช่างตัดชุดศิลปะ เป็นอาชีพที่เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับศิลปะ การตัดชุดศิลปะนั้นจำเป็นต้องใช้ช่างที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน ช่างตัดชุดศิลปะจึงเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว อีกทั้งก่อให้เกิดการจ้างงานภายในชุมชน ทำให้เกิดอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนด้วย 2) ด้านการกระจายสินค้า พบว่า ผู้ให้การสนับสนุนใช้ศิลปะเป็นช่องทางในการกระจายสินค้า โดยทำสัญญากับคณะศิลปะเป็นรายปี คณะศิลปะต้องจัดทำป้ายโฆษณาสินค้าติดตั้งบนเวทีศิลปะ ผู้แสดงศิลปะต้องโฆษณาสินค้าบนเวทีการแสดง เพื่อกระตุ้นยอดขาย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่างตอบแทน พ่อค้าแม่ค้า ทำหน้าที่ในการกระจายสินค้าอุปโภคและบริโภคระหว่างการแสดงศิลปะ และมีการผลิตสินค้าที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ ทำให้เกิดการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจ และเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชน 3) ด้านการบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ พบว่า ศิลปะเป็นสินค้าเพื่อจิตใจ ที่บริโภคบนพื้นฐานของความพึงพอใจส่วนบุคคล ซึ่งไม่ใช่สินค้าที่เป็นปัจจัยสี่อันเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่ศิลปะ ก็ยังคงได้รับการจ้างงานจากเจ้าภาพอย่างต่อเนื่อง ทำให้ศิลปะมีรายได้ และก่อให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับอาชีพต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะด้วย สำหรับแม่ยก แฟนคลับ และผู้ชมศิลปะ เป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการกระตุ้นยอดขายให้กับร้านค้าต่าง ๆ ในบริเวณที่มีงานแสดงศิลปะ ทำให้เศรษฐกิจหมุนเวียน ส่วนหัวหน้าคณะศิลปะ ผู้แสดงศิลปะ บุคลากรในคณะศิลปะ ช่างตัดชุดศิลปะ รวมถึงอาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์เพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพของตน ตลอดจนการบริโภคและอุปโภคสินค้าต่าง ๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต จึงเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความหลากหลาย ทำให้มีเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

2. คุณค่าด้านวัฒนธรรม

ศิลปะมีคุณค่าด้านวัฒนธรรม ได้แก่ 1) ด้านคตินิยม พบว่า ศิลปะเป็นการแสดงที่ให้ความบันเทิงแก่สังคมซึ่งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม ข้อคิด คติสอนใจ ที่สอดคล้องกับค่านิยมที่ถูกต้องของสังคม ศิลปะจึงเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคำสอนไปสู่ผู้ชมและตัวผู้แสดงศิลปะ 2) ด้านเนติธรรม พบว่า ศิลปะแสดงให้เห็นถึงแนวปฏิบัติตนต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นแบบแผนปฏิบัติของคนไทยที่ต้องยึดมั่น ถ่ายทอดสู่ผู้ชมผ่านเนื้อเรื่องที่แสดง ในบางโอกาสศิลปะถูกเลือกให้เป็นสื่อในการรณรงค์ให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมาย ศิลปะจึงมีคุณค่าในฐานะสื่อที่ช่วยในเรื่องของการรักษา กฎ กติกาของสังคม การบริหารจัดการภายในคณะ มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก เพื่อให้สมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข การบริหารจัดการภายนอกคณะ มีการทำหนังสือสัญญาจ้างงานแสดง หนังสือสัญญากับผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งหนังสือสัญญาดังกล่าวมีผลบังคับใช้ตามกฎหมาย 3) ด้านวัตถุธรรม พบว่า ศิลปะได้สร้างวัตถุธรรมที่มีคุณค่าเป็นที่ยอมรับของวงการศิลปะ ได้แก่ การประดิษฐ์เพลงราชนิเคลิง การประดิษฐ์ชุดศิลปะที่เน้นการประดับเพชรและคริสตัลให้มีความอลังการ สวยงาม ร่วมสมัย จึงเกิดชุดศิลปะที่มีความหลากหลาย และการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อเป็นช่องทางให้ประชาชนเข้าถึงศิลปะได้ง่ายขึ้น โดยการเผยแพร่ตามสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และสื่อสังคมออนไลน์ นับว่าเป็นการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเพื่อช่วยสืบสานและต่อยอดการแสดงศิลปะให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน 4) ด้าน

สธรรมชาติ พบว่า สมาชิกในคณะประเพณีปฏิบัติตนอยู่ภายใต้ขนบธรรมเนียมของลิกที่เป็นแบบแผนอันดีงาม ที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณกาล ได้แก่ การไหว้ครูประจำปี การไหว้ครูก่อนการแสดง การแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโส ในคณะ ด้านมารยาททางสังคมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อแม่ยก แฟนคลับ ผู้ชม พบว่า ผู้แสดงลิกจะแสดงออกถึงความ เป็นมิตร มีสัมมาคารวะ ทำให้แม่ยก แฟนคลับ ผู้ชม เกิดความเอ็นดู รักใคร่ และให้การอุปถัมภ์อย่างต่อเนื่อง มารยาททางสังคมที่ลิกมีต่อเจ้าภาพและผู้ให้การสนับสนุน พบว่า ลิกต้องมีความรับผิดชอบและซื่อสัตย์ต่ออาชีพ จึงจะทำให้เจ้าภาพและผู้ให้การสนับสนุนเกิดความไว้วางใจที่จะจ้างงานหรือร่วมงานด้วย ส่วนเนื้อเรื่องที่ใช้แสดงนั้น ลิกได้สอดแทรกความงดงามที่เป็นมารยาท ทางสังคม โดยมุ่งหวังให้ผู้ชมเห็นตัวอย่างการประพฤติปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับค่านิยมที่ถูกต้องในสังคมผ่านบทบาทการแสดง ซึ่งผู้ชมสามารถปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้ จะเห็นได้ว่า มารยาททางสังคมที่เป็นแนวทางการประพฤติของคนในสังคมลิก มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของลิกและส่งผลให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

3. คุณค่าด้านศาสนา

ลิกมีคุณค่าด้านศาสนา ได้แก่ 1) ด้านศาสนบุคคล พบว่า สมาชิกในคณะลิกเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามหลักธรรมในศาสนา และเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง 2) ด้านศาสนพิธี พบว่า ลิกมีบทบาทต่อศาสนาทางด้านศาสนพิธีตั้งแต่อดีต โดยในศาสนาอิสลามมีการสวดบูชาพระอัลเลาะห์ ซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของลิก ส่วนศาสนพิธีของศาสนาพุทธ ลิกเป็นการแสดงที่มีความสัมพันธ์กับงานศพ ปัจจุบัน การจัดงานมงคลต่าง ๆ นิยมนำลิกเข้ามามีส่วนร่วมพิธี ในฐานะเป็นกิจกรรมสมโภช นอกจากนี้ ลิกยังมีบทบาทร่วมแสดงในการเทศน์มหาชาติ โดยมีส่วนในการส่งเสริมให้การเทศน์มหาชาติ มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ทำให้คนฟัง คนดูเข้าใจง่าย เข้าถึงผู้ฟังได้หลากหลายกลุ่ม ทำให้การแสดงลิกเทศน์มหาชาติทรงเครื่องยังคงอยู่คู่พระพุทธศาสนา 3) ด้านศาสนธรรม พบว่า ลิกมีบทบาทหน้าที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยประเทืองจิตใจมนุษย์เบื้องต้น โดยเป็นกระบอกเสียงของศาสนาในการกล่อมเกลาคิดใจผู้คน อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ทำให้ผู้ชมได้ข้อคิดจากการดูลิก ซึ่งสามารถยึดถือเป็นไปในชีวิตประจำวันได้ 4) ด้านศาสนสถาน พบว่า ลิกมีการทำนุบำรุงศาสนสถานอย่างต่อเนื่อง ทำให้ศาสนสถานได้รับการพัฒนา โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากแม่ยก แฟนคลับ ผู้ชม ผ่านกิจกรรมหรือการบอกบุญของคณะ จะเห็นได้ว่า ลิกมีส่วนช่วยส่งเสริมความศรัทธาในศาสนา และมีส่วนช่วยทำนุบำรุงศาสนาให้คงอยู่ในสังคม

4. คุณค่าด้านศิลปะ

ลิกมีคุณค่าด้านศิลปะ ได้แก่ 1) ด้านนาฏศิลป์ พบว่า ลิกมีการอนุรักษ์การรำ โดยใช้ท่ารำแบบเดียวกับนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร ประกอบด้วย การรำเพลงช้าเพลงเร็ว การรำแม่บทเล็กแม่บทใหญ่ ท่ารำ ที่ใช้ประกอบการแสดงลิก ได้แก่ การรำเข้ารำออก รำใช้บท รำประกอบเรื่อง ซึ่งการอนุรักษ์รูปแบบการรำนี้ ทำให้แบบแผนการรำยังคงอยู่และมีการเผยแพร่ตลอดเวลาโดยผ่านการแสดงลิก อีกทั้ง ลิกมีการประยุกต์ ท่ารำร่วมสมัย เป็นการสร้างสรรค์ ตัดแปลงท่ารำให้มีความแปลกใหม่และมีความน่าสนใจมากขึ้น ทำให้เข้าถึงเยาวชนและผู้ชมรุ่นใหม่ได้ 2) ด้านดุริยางคศิลป์ พบว่า ลิกใช้วงปี่พาทย์มอญในการบรรเลงเพลงประกอบการแสดงลิก การบรรเลงเพลง มี 2 ลักษณะ คือ การบรรเลงเพลงดั้งเดิม ได้แก่ เพลงตามจารีต และเพลงตามบท ซึ่งเป็นแบบแผนของการแสดงลิก การบรรเลงเพลงดั้งเดิมนี้นี้ ทำให้เกิดการอนุรักษ์และสืบสานศิลปะทางดนตรีสู่สังคมอย่างต่อเนื่อง และการบรรเลงเพลงร่วมสมัย จะ บรรเลงในฉากการแสดงที่ผู้แสดงร้องเพลงลูกทุ่ง ทำให้นักดนตรีปี่พาทย์ต้องปรับการบรรเลงดนตรีโดยการนำเพลงสมัยใหม่เข้ามาใช้ ซึ่งอาจมีการบรรเลงเพลงร่วมกับเครื่องดนตรีสากลด้วย ทำให้เกิดการผสมผสานทางดนตรี เป็นสิ่งที่ลิกสรรค์สร้างขึ้นมาให้เข้ากับยุคสมัย และสามารถเข้าถึงผู้ชมรุ่นใหม่ได้ ด้านการขับร้อง ลิกให้ความสำคัญกับการขับร้องราชนิเกลิง และยังคงอนุรักษ์การร้องแบบดั้งเดิม คือ เพลงสองชั้นและเพลงชั้นเดียว 3) ด้านวรรณศิลป์ พบว่า การเจรจาของลิกต้องออกเสียงดั้งเดิมที่ และเน้นคำมากกว่าการพูดธรรมดา เพื่อให้เกิดความชัดเจน น้ำเสียงที่ใช้ในการเจรจานั้นต้อง

แสดงออกตามบุคลิกลักษณะของบทบาทที่แสดงและมีการใช้คำราชาศัพท์ในการเจรจาด้วยเสมอ ซึ่งถือเป็นการรักษาเอกลักษณ์ทางภาษาของลิเก จะเห็นได้ว่า การแสดงลิเกเป็นการส่งเสริมทักษะทางภาษา เนื่องจาก เกิดการใช้ภาษาประกอบการเจรจาในการแสดงทุกครั้ง สำหรับวรรณกรรมที่ลิเกนำมาใช้แสดง มี 2 ประเภท คือ วรรณกรรมดั้งเดิม ได้แก่ วรรณคดีและชาดก การที่ลิเกเลือกรวมวรรณกรรมดั้งเดิมมาแสดงนั้น เป็นการเผยแพร่และอนุรักษ์ศิลปะด้านวรรณกรรมให้คงอยู่ ไม่ให้เลือนหายไปตามกาลเวลา และวรรณกรรมร่วมสมัย เป็นวรรณกรรมที่ลิเกแต่งขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ชมและสอดคล้องกับยุคสมัย แต่ยังคงไว้ซึ่งความเป็นเรื่องราวจักร ๆ วงศ์ ๆ และแฝงข้อคิด คติสอนใจ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม 4) ด้านวิจิตรศิลป์ พบว่า ศิลปะการแต่งกายของลิเกนั้น มีการพัฒนารูปแบบเครื่องแต่งกายอย่างต่อเนื่อง โดยการประยุกต์เครื่องแต่งกายให้มีความร่วมสมัย การแต่งหน้า พบว่า ผู้แสดงต้องแต่งหน้าให้เข้ากับบทบาทการแสดง ทำให้เกิดภาพลักษณ์ของตัวละคร เพื่อสื่อความหมายไปยังผู้ชม ด้านเวที พบว่า เวทีลิเกแบ่งพื้นที่เป็น 3 ส่วน คือ หน้าเวที หลังเวที และส่วนของเครื่องดนตรีปี่พาทย์ ส่วนของฉาก พบว่า แต่เดิมใช้ฉากผ้าใบที่มีการวาดลวดลายต่าง ๆ พัฒนามาเป็นฉากไวนิลและฉากจอแอลอีดี ซึ่งเป็นความงดงามที่ให้ความสำคัญกับศิลปะการออกแบบด้วยเทคโนโลยีที่เข้ามาช่วยเติมเต็มการแสดงลิเกให้เกิดความสมจริง ด้านแสงสี เสียง พบว่า ลิเกใช้ระบบเทคนิคเวทีด้านแสงสี เสียงที่ทันสมัย เครื่องเสียงเป็นระบบเซอร์ราวด์รอบทิศทางเหมือนโรงภาพยนตร์ องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้การแสดงลิเกมีความสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น

5. คุณค่าด้านการศึกษา

ลิเกมีคุณค่าด้านการศึกษา ได้แก่ 1) การเรียนรู้ของผู้แสดงลิเกและผู้เกี่ยวข้องกับคณะลิเก ได้แก่ ด้านการศึกษาในระบบ พบว่า ลิเกมีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ในระบบ โดยผู้แสดงลิเกและผู้เกี่ยวข้องกับคณะลิเกมีโอกาสเข้ารับการศึกษาในระบบ ทั้งการศึกษาภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งเป็นการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ด้านการศึกษาตามอัธยาศัย พบว่า การฝึกหัดลิเก มี 2 วิธี คือ การเรียนรู้โดยตรงกับครูหรือพ่อแม่ เป็นการสอนแบบตัวต่อตัว โดยผู้เรียนจะซึมซับกิริยา ท่าทาง อารมณ์ สีลา น้ำเสียงจากครู ในช่วงแรกเป็นการจดจำ ลอกเลียนแบบ แล้วค่อย ๆ พัฒนานจนกลายเป็นแบบฉบับของตนเอง และการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ตลอดเวลา เพื่อสั่งสมองค์ความรู้ ที่เป็นแบบฉบับของตนเอง ซึ่งเกิดจากการฟังคำแนะนำ จดจำและดูตัวอย่างที่ดีของผู้อื่น แบ่งเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ การเรียนรู้จากผู้แสดงลิเกร่วมคณะและระหว่างคณะ และการเรียนรู้จากสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น ยูทูบ 2) การเรียนรู้ของผู้ชมและบุคคลทั่วไป ได้แก่ ด้านการศึกษาในระบบ พบว่า ลิเกเป็นสื่อเพื่อการศึกษาที่คุณครูใช้สอนในวิชาต่าง ๆ และเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะความรู้ให้กับนักเรียนในรูปแบบชมรม ด้านการศึกษาตามอัธยาศัย พบว่า ลิเกเปรียบเสมือนผู้อบรมสั่งสอนและให้ความรู้แก่ชุมชน โดยลิเกได้สอดแทรกสาระเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมในการแสดงด้วยทุกครั้ง นอกจากนี้ ผู้ชมยังเกิดการเรียนรู้ด้านศิลปะด้วยการซึมซับความงดงามด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ วรรณศิลป์ และวิจิตรศิลป์ ที่ปรากฏอยู่ในการแสดงลิเก

กระบวนการส่งเสริมคุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม

กระบวนการส่งเสริมคุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ มีรายละเอียด ดังนี้

การส่งเสริมคุณค่าของลิเก	กระบวนการ	ผู้เกี่ยวข้อง
ด้านเศรษฐกิจ	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างมูลค่าให้กับลิเก สามารถยึดเป็นอาชีพได้ - จัดให้มีการแสดงลิเกในงานต่าง ๆ - นำวัสดุและแรงงานในท้องถิ่นมาใช้ 	<ul style="list-style-type: none"> - กระทรวงวัฒนธรรม - กระทรวงการอุดมศึกษา - กระทรวงดิจิทัลฯ - วัด ชุมชน ท้องถิ่น - คณะลิเก ผู้แสดงลิเก

การส่งเสริมคุณค่าของลิเก	กระบวนการ	ผู้เกี่ยวข้อง
ด้านวัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างความตระหนักให้เยาวชนเห็นคุณค่าของลิเก - อนุรักษ์ฉากและเครื่องแต่งกายลิเกแบบดั้งเดิม - จัดแสดงเรื่องที่มีเนื้อหาให้ข้อคิดแก่สังคม - สรุปร้อยคิด คติสอนใจ - สร้างแนวปฏิบัติตนให้แก่ผู้แสดงลิเกรุ่นใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> - กระทรวงวัฒนธรรม - กระทรวงการอุดมศึกษา - สถาบันการศึกษา - คณะลิเก ผู้แสดงลิเก - ครูลิเก
ด้านศาสนา	<ul style="list-style-type: none"> - ปลุกฝังการเป็นศาสนิกชนที่ดีให้แก่ผู้แสดงลิเก - จัดแสดงเรื่องศาสนาโดยตรง - สอดแทรกเนื้อหาสาระด้านศาสนา 	<ul style="list-style-type: none"> - กรมการศาสนา - กระทรวงวัฒนธรรม - วัด ชุมชน ท้องถิ่น - คณะลิเก ผู้แสดงลิเก
ด้านศิลปะ	<ul style="list-style-type: none"> - สอดแทรกวิชาที่เกี่ยวกับการแสดงลิเกในหลักสูตรการศึกษา - อนุรักษ์อัตลักษณ์ลิเกไทย - ประกาศเกียรติคุณศิลปินลิเกดีเด่น - ปลุกฝังค่านิยมศิลปวัฒนธรรมลิเกให้แก่เยาวชน - อนุรักษ์ช่างเขียนฉากลิเก 	<ul style="list-style-type: none"> - กระทรวงวัฒนธรรม - กระทรวงการอุดมศึกษา - สถาบันการศึกษา - คณะลิเก ผู้แสดงลิเก - ครูลิเก - ครู อาจารย์ นักเรียน
ด้านการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - จัดทำหลักสูตรการศึกษาที่เกี่ยวกับศิลปะการแสดงลิเก - บูรณาการกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ลิเกเป็นสื่อ - จัดทำแหล่งเรียนรู้ชุมชนลิเกในพื้นที่ที่มีศักยภาพ 	<ul style="list-style-type: none"> - กระทรวงวัฒนธรรม - กระทรวงการอุดมศึกษา - กระทรวงดิจิทัลฯ - คณะลิเก ผู้แสดงลิเก - ครูลิเก - ครู อาจารย์ นักเรียน - ชุมชน ท้องถิ่น

การพัฒนาสังคม

อภิปรายผล

ประวัติ พัฒนาการ และคุณค่าของลิเกที่มีต่อสังคม

จุดเริ่มต้นของลิเกมาจากการสวดบูชาในศาสนาอิสลามด้วยเพลงแขกให้เข้ากับจังหวะรำมะนา พัฒนาสู่การแสดงที่นำการพูด ร้อง รำ ผสมกับดนตรีปี่พาทย์ และดำเนินเรื่องแบบละครพื้นบ้านที่สร้างความสนุกสนานให้กับผู้ชม ซึ่งเป็นมหรสพตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา สมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ลิเกได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ในสมัยรัชกาลที่ 8 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลิเกถูกจัดให้อยู่ในสาขานาฏดนตรี สมัยรัชกาลที่ 9 นายหอมหวล นาคศิริ ได้รับการยกย่องเป็นศิลปินเพื่อประชาชน ลิเกมีพัฒนาการแบ่งได้ 11 ยุค ได้แก่ ลิเกสวดแขก ลิเกออกภาษา ลิเกทรงเครื่อง ลิเกวิหุ ลิเกลูกบท ลิเกเครื่องเพชร ลิเกโทรทัศน์ ลิเกลูกทุ่ง ลิเกคอนเสิร์ต ลิเกซีดี และลิเกเคเบิลทีวี ตามลำดับ เนื่องจาก สังคมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงส่งผลให้ลิเกต้องปรับตัวให้สอดคล้องตามสภาพของสังคมเพื่อความอยู่รอด มีการปรับรูปแบบการแสดงให้มีความทันสมัยและถูกใจผู้ชม ทำให้ลิเกยังคงได้รับความนิยม มีการจ้างงานไปแสดงในเทศกาล งานมหรสพต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นอาชีพลิเกที่สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว สามารถเลี้ยงชีพได้ โดยไม่เดือดร้อน สอดคล้องกับผลงานวิจัยของพันทิพา มาลา (2551, หน้า 133-134) ที่ศึกษาเรื่องการแสดง

ลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง พบว่า คนดูเริ่มรู้สึกเบื่อรูปแบบของลิเกทรงเครื่อง เพราะเรื่องที่น่ามาแสดงค่อนข้างจำกัดและเป็นเรื่องไกลตัวเกินไป ลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้วจึงได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงจากลิเกทรงเครื่องเป็นลิเกลูกบท ซึ่งเป็นที่ถูกใจของคนดูและเจ้าภาพเป็นอย่างมาก

คุณค่าของลิเกที่มีต่อสังคมในอดีต ได้แก่ ด้านความบันเทิง เศรษฐกิจ สังคม จริยธรรม และศิลปะ เนื่องจากสรรพสิ่งทุกอย่างล้วนมีคุณค่า ไม่ว่าจะเป็นคุณค่านอกตัว หรือคุณค่าในตัว ซึ่งมนุษย์จะเป็นผู้กำหนดคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ตามที่มนุษย์ปรารถนา ดังนั้น ลิเกจึงเป็นการแสดงที่มีคุณค่าต่อสังคม ตามที่ทฤษฎีคุณค่าของสตีท วงศ์สุวรรณ (2543, หน้า 133-135) ที่กล่าวว่า การกระทำทั้งหลายย่อมมีคุณค่า มนุษย์จะค่อย ๆ เรียนรู้และตีค่าของสิ่งต่าง ๆ เมื่ออยู่ในชนบทธรรมนิยมประเพณีนั้น ๆ บุคคลแต่ละคนอาจเลือกหรือรวมแนวความคิดทางด้านคุณค่า เกิดเป็นทัศนคติส่วนบุคคลขึ้นมา ส่งผลต่อการตัดสินใจคุณค่า

คุณค่าของลิเกต่อการพัฒนาสังคม

1. คุณค่าด้านเศรษฐกิจ

จากผลการวิจัย พบว่า ลิเกเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจอย่างครบวงจร เป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ รวมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ จึงทำให้ผู้ประกอบการอาชีพลิเกและอาชีพอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง มีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว มีอาชีพที่มั่นคง สามารถยึดเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมได้ ประกอบอาชีพได้อย่างสุจริต และพึ่งพาตนเองได้ เนื่องจาก ลิเกเป็นธุรกิจที่ทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายและต่อเนื่อง เกิดวงจรของระบบเศรษฐกิจที่สมบูรณ์ ทั้งการผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค เป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชน โดยลิเกจะได้รับรางวัลไปแสดงตามงานวัด งานประจำปี และงานศพ อีกทั้งการแสดงลิเกในแต่ละค่ำคืน มีกิจกรรมเปิดตัวโฆษณาสินค้า มีร้านค้ามากมายมาตั้งร้านขายสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ผู้คนมาเที่ยวชมงานเกิดการจับจ่ายใช้สอย เกิดการแลกเปลี่ยนกระจายสินค้าและบริการ ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น เป็นการกระจายรายได้ สร้างรายได้ให้แก่ผู้แสดงลิเกและอาชีพที่เกี่ยวข้อง สามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ ทำให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เกิดการเลื่อนชั้นทางสังคม มีสถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้น เมื่อบุคคลสามารถเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง บุคคลเหล่านั้นก็จะไม่เป็นภาระของสังคม สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาสังคมด้านเศรษฐกิจของเกรียงไกร ธุระพันธ์ (2560, หน้า 38) ที่กล่าวว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นให้ความสนใจต่อการบริหารจัดการความมั่งคั่งไปสู่ผู้คน เป็นการผลิต การเพิ่มมูลค่าและคุณค่าของทรัพยากรที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุด การผลิตที่ดีมีคุณภาพ สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค การแลกเปลี่ยนหรือการจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าและบริการด้วยวิธีการที่หลากหลาย ทันสมัย ประทับใจต่อผู้บริโภค และมุ่งที่จะพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญ ผู้คนในสังคมอยู่ดีมีสุข

2. คุณค่าด้านวัฒนธรรม

จากผลการวิจัย พบว่า ลิเกมีคุณค่าทางวัฒนธรรมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านคตินิยม ลิเกเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นถึงความตึงตัวของสังคมผ่านเนื้อเรื่องที่แสดง ด้านเนติธรรม ลิเกทำให้เกิดแบบแผนการปฏิบัติที่เป็นข้อบังคับ กฎกติกาของสังคม เช่น แนวปฏิบัติตนต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก การทำหนังสือสัญญาจ้างงานแสดง และหนังสือสัญญากับผู้ให้การสนับสนุน เป็นต้น ด้านวัตถุธรรม ลิเกได้ประดิษฐ์สิ่งที่มีคุณค่าต่อสังคม เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มีความงดงามทางศิลปะ ได้แก่ บทร้องราชนิเกลิง ชุดลิเก เครื่องประดับ การแต่งหน้า ฉาก เวที การนำเทคโนโลยีมาประดิษฐ์เป็นวัตถุเพื่อเผยแพร่การแสดงลิเกตามสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ซีดี และสื่อสังคมออนไลน์ ด้านสทธรรม ลิเกสร้างมรยาททางสังคมอันเป็นแบบแผนปฏิบัติอันดีงาม เช่น มารยาททางสังคมระหว่างผู้แสดงลิเกด้วยกัน ได้แก่ การไหว้ครูประจำปี การไหว้ครูก่อนการแสดง การแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสในคณะ มารยาททางสังคมระหว่างผู้แสดงลิเกกับแม่ยก แฟนคลับ ผู้ชม เจ้าภาพ ผู้ให้การสนับสนุน ได้แก่ การมีสัมมา

การระ ความรับผิดชอบและชื่อเสียงต่ออาชีพ เนื่องจาก การทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขนั้น จำเป็นต้องจัดระเบียบสังคมเพื่อควบคุมแบบแผนแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้น ลิเกจึงสร้างแบบแผนปฏิบัติที่เป็นข้อบังคับ กฎกติกาขึ้นมาให้สมาชิกในวงการลิเก และบุคคลทั่วไปปฏิบัติตาม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม สอดคล้องกับบทความของสุนทรียา ไชยปัญหา และอรุณรักษ์ ศรีประเสริฐ (2559, หน้า 105) เรื่องแนวคิด ทฤษฎีวิวัฒนาการจัดการ: การปรับตัวภายใต้ความแตกต่างทางวัฒนธรรม ที่กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญในการหล่อหลอมพฤติกรรมของประชาชนให้เป็นรูปแบบที่มีบรรทัดฐานเดียวกัน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามครรลองคลองธรรมของสังคม

3. คุณค่าด้านศาสนา

จากผลการวิจัย พบว่า ลิเกมีคุณค่าทางศาสนาทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านศาสนบุคคล เป็นผู้ปฏิบัติตามหลักศาสนา และเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ด้านศาสนพิธี ลิเกเข้ามามีส่วนร่วมในพิธี ฐานะเป็นกิจกรรมสมโภช ด้านศาสนธรรม ลิเกเป็นกระบอกเสียงในการกล่อมเกลาคิดใจผู้คนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม โดยสอดแทรกสาระธรรมผ่านเนื้อเรื่องที่แสดง ด้านศาสนสถาน ลิเกมีบทบาทในการทำนุบำรุงศาสนสถาน ทำให้ศาสนสถานได้รับการพัฒนา เนื่องจากลิเกเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านจิตใจ ลิเกมีส่วนช่วยในการทำนุบำรุงศาสนาตามหน้าที่ของศาสนิกชนที่ดี ทำให้ศาสนามีความรุ่งเรืองและมีส่วนช่วยในการปลูกฝังคุณธรรมในสังคม สอดคล้องกับผลงานวิจัยของสุพัตรา คงขำ (2556, หน้า 285) ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาแบบการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า หนังตะลุงมีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสังคม ซึ่งถือว่าหนังตะลุงทรงคุณค่าทางด้านจิตใจ คือการกล่อมเกลาคิดใจผู้ชม ผู้ฟังให้ดำรงตนเป็นคนดีที่ประพฤติดี โดยการสอดแทรกแนวปฏิบัติต่าง ๆ ไว้ในบทกลอนและเนื้อเรื่อง

4. คุณค่าด้านศิลปะ

จากผลการวิจัย พบว่า ลิเกมีคุณค่าด้านศิลปะ ด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ วรรณศิลป์ และวิจิตรศิลป์ โดยลิเกมีการอนุรักษ์ สืบทอด พัฒนา และสร้างสรรค์ศิลปะเหล่านี้ให้มีความร่วมสมัย เพื่อให้การแสดงลิเกเป็นที่ยอมรับและคงอยู่ในสังคม ด้วยการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประยุกต์เข้ากับความคิดเชิงสร้างสรรค์และจินตนาการ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานการแสดงให้มีความสอดคล้องกับยุคสมัย ให้มีความแปลกใหม่ น่าสนใจมากขึ้น ทำให้เข้าถึงเยาวชนรุ่นใหม่ได้ โดยยังคงความงดงามทางด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ วรรณศิลป์ และวิจิตรศิลป์ อันเป็นเอกลักษณ์ของลิเก เนื่องจากยุคโลกาภิวัตน์แห่งความทันสมัยที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ขับเคลื่อนเข้ามาปะทะสังสรรค์โดยตลอดเวลา นั้น ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ จึงทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ลิเกจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบ ทั้งเนื้อเรื่อง การแสดง การแต่งกาย การร้อง การรำ ให้มีความทันสมัยและสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน เพื่อให้เป็นที่สนใจของผู้ชม แต่ยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นลิเก คือ การขับร้องราชันยเกิลและการรำรำแบบเดียวกับนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร ลิเกจึงเป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมตลอดมา สอดคล้องกับลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของ พิชรินทร์ สิริสุนทร (2556, หน้า 235-236) ที่กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สังคมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งไม่ได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น อุดมคติ เทคโนโลยี ศาสนา ค่านิยม เศรษฐกิจ ประชากร เป็นต้น

5. คุณค่าด้านการศึกษา

จากผลการวิจัย พบว่า ลิเกมีคุณค่าด้านการศึกษา ลิเกทำให้เกิดการเรียนรู้ของผู้แสดงลิเกและผู้เกี่ยวข้องกับคณะลิเก ด้านการศึกษาในระบบ ลิเกมีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ในระบบ ทำให้มีโอกาสเข้ารับการศึกษาดัง การศึกษาภาครัฐและภาคเอกชน เนื่องจาก ปัจจุบันลิเกเป็นอาชีพที่ได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น ทำให้มีงานแสดงเข้ามาอย่างต่อเนื่อง เกิดความมั่นคงทางอาชีพ ส่งผลให้ผู้แสดงลิเกและผู้เกี่ยวข้องกับคณะลิเกมีโอกาสในการเข้าถึง

การศึกษาในระบบมากขึ้น ด้านการศึกษาตามอัธยาศัย ลีเกช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ของผู้แสดงลีเกและผู้เกี่ยวข้อง กับคณะลีเก ด้วยการเรียนรู้โดยตรงกับครูหรือพ่อแม่ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง เนื่องจาก ลีเกเป็นอาชีพที่เกิดจาก ครอบครัว พ่อแม่จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับสมาชิกในครอบครัวลีเก อีกทั้ง สมาชิกในครอบครัวลีเกสามารถเรียนรู้ด้วยตัวเองตามความสนใจ อาจศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์สังคม สื่อ หรือ แหล่งความรู้อื่น ๆ เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง สอดคล้องกับผลงานวิจัยของอนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์ (2557, หน้า 241) ที่ศึกษาเรื่องลีเกในประเทศไทย พบว่า ศิลปินลีเกส่วนใหญ่ฝึกหัดลีเกตั้งแต่เด็กประมาณ 4 ขวบขึ้นไป โดยมีบิดา มารดา เป็นผู้ฝึกสอนให้ เมื่อโตขึ้นจึงหาครูฝึกสอน ทั้งทางร้อง ทางรำ ทางเจรจา กล่าวได้ว่าเป็นสายเลือดศิลปินตั้งแต่ เด็ก หรือตามสายสกุล สำหรับการเรียนรู้ของผู้ชมและบุคคลทั่วไป ด้านการศึกษาในระบบ ลีเกเป็นสื่อการเรียนรู้เพื่อ การศึกษาในโรงเรียน เนื่องจาก ลีเกเป็นศิลปการแสดงที่ไม่มีรูปแบบการแสดงตายตัว สามารถปรับประยุกต์ให้เข้ากับ จุดประสงค์ของการเรียนรู้ได้ ครูจึงนำลีเกมาเป็นสื่อในการจัดกระบวนการเรียนการสอน ในวิชาต่าง ๆ ด้านการศึกษา ตามอัธยาศัย ลีเกมีบทบาทในการเป็นสื่อให้ความรู้แก่ชุมชน เนื่องจาก ลีเกเป็นการแสดงเชิงสร้างสรรค์ที่ถ่ายทอด คุณธรรม ความรู้ และศิลปะแขนงต่าง ๆ ให้แก่บุคคลด้วยการให้การศึกษากับคนในสังคม ลีเกเปรียบเสมือนห้องเรียน เคลื่อนที่ ทำให้ผู้ชมได้รับความรู้และความบันเทิงภายในคืนเดียว หากผู้ชมทั้งหลายชมการแสดงลีเกอย่างตั้งใจและคิด ตามในสิ่งที่ลีเกต้องการนำเสนอ ผู้ชมจะได้รับประโยชน์จากลีเกมากกว่าความบันเทิง สอดคล้องกับผลงานวิจัยของชิน ศรีสวัสดิ์ (2550, หน้า 67) ที่ศึกษารูปแบบและคุณค่าของหนังบักต้อในทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชน อีสาน: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดยโสธร พบว่า หนังบักต้อได้สอดแทรกความรู้ ข้อคิด คติธรรม ผ่านไป ยังตัวละครในเรื่อง ซึ่งผู้ชม จะได้ซึมซับและเรียนรู้โดยไม่รู้ตัว

กระบวนการส่งเสริมคุณค่าของลีเกต่อการพัฒนาสังคม

1. การส่งเสริมคุณค่าด้านเศรษฐกิจ มีกระบวนการ ดังนี้ 1) สร้างมูลค่าให้กับลีเก สามารถยึดลีเกเป็นอาชีพ ได้ 2) จัดให้มีการแสดงลีเกประกอบในงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ 3) นำวัสดุและแรงงานในท้องถิ่นมาใช้ในการแสดงลีเก เนื่องจาก การสร้างมูลค่าเป็นเครื่องมือการตลาดที่ทำให้เกิดการพัฒนามลิตภัณฑ์ การจำหน่าย การโฆษณา และการ ส่งเสริมการตลาด ซึ่งทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ดังนั้น การที่จะให้ลีเก เป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้ต่อการดำรงชีวิต จำเป็นต้องยกระดับมาตรฐานลีเกให้เป็นวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ที่มีมูลค่า ซึ่งส่งผลให้ลีเกสามารถประกอบเป็นอาชีพ และยืนหยัดอยู่ได้ในสังคม การสร้างมูลค่าให้กับลีเกนั้นควรนำวัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อแสดงถึงภูมิ ปัญญาท้องถิ่นด้วย สอดคล้องกับผลงานวิจัยของชิน ศรีสวัสดิ์ (2550, หน้า 78) ที่ศึกษารูปแบบและคุณค่าของหนังบัก ต้อในทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชนอีสาน: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดยโสธร เสนอว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเห็นคุณค่าของหนังบักต้อ โดยให้การสนับสนุน ทั้งในรูปของการหาเวทีให้มีโอกาสได้แสดง การหาโอกาสว่าจ้างไปแสดงในงานต่าง ๆ

2. การส่งเสริมคุณค่าด้านวัฒนธรรม มีกระบวนการ ดังนี้ 1) สร้างความตระหนักให้เยาวชนเห็นคุณค่าของ ลีเก 2) อนุรักษ์การใช้ฉากและเครื่องแต่งกายลีเกแบบดั้งเดิม 3) จัดแสดงเรื่องที่มีเนื้อหาให้ข้อคิด แก่สังคม 4) สรုပ် ข้อคิด คติสอนใจ 5) สร้างแนวปฏิบัติตนให้แก่ผู้แสดงลีเกรุ่นใหม่ เนื่องจาก ลีเกเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นไทย ลีเกจึงควรที่จะรักษาลิขิตดั้งเดิมอันดีงามไว้ เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้ศึกษาเรียนรู้ โดยจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องส่งเสริมให้ เยาวชนตระหนักและเห็นคุณค่าของลีเก เพื่อให้เยาวชนมีจิตสำนึกรักและหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรม และเนื่องจาก ลีเกเป็นสื่อการเรียนรู้ของชุมชน ลีเกจึงควรนำเสนอเนื้อเรื่องที่สะท้อนสังคม สะกิดสังคม เสนอสังคม สร้างสรรค์ทันสมัย และสอดคล้องกับสังคม และมีการสรုပ်ข้อคิด คติสอนใจ หลังจากจบการแสดง เพื่อให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจและสามารถ นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ สอดคล้องกับบทความวิจัยของจารียา อรรถอนุชิต (2554, หน้า 20) เรื่อง แง่งามของสื่อ

พื้นที่บ้านคุณค่าที่ยังคงอยู่คู่สังคมภาคใต้ เสนอว่า แนวทางพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอสื่อพื้นบ้านภาคใต้นั้น ควรมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาเพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมปัจจุบัน กระชับเนื้อหาให้ใช้เวลาสั้นลงแต่สามารถสะท้อนสังคมได้

3. การส่งเสริมคุณค่าด้านศาสนา มีกระบวนการ ดังนี้ 1) ปลุกฝังการเป็นศาสนิกชนที่ดีให้แก่ผู้แสดงลิเก 2) จัดแสดงเรื่องศาสนาโดยตรง และ 3) สอดแทรกเนื้อหาสาระด้านศาสนา เนื่องจาก ศาสนาจะดำรงอยู่ได้ จำเป็นต้องมีศาสนิกชนเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา ดังนั้น จึงควรปลุกฝังให้บุคคลเป็นศาสนิกชนที่ดี เพื่อทำหน้าที่ในการเผยแผ่ศาสนา และทำนุบำรุงศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป โดยลิเกเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยประเทืองจิตใจมนุษย์เบื้องต้น มีส่วนช่วยกล่อมเกล่าจิตใจผู้คนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งลิเกได้สอดแทรกข้อคิดและคุณธรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมไว้ในเนื้อเรื่องที่แสดงเสมอ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของมณฑิตา สังขรัตน์ (2547, หน้า 47-48) ที่ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของโนราในจังหวัดพัทลุง กล่าวว่า โนราต้องสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมไว้ในเนื้อหาของละครที่โนราแสดง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยผดุงสังคมได้

4. การส่งเสริมคุณค่าด้านศิลปะ มีกระบวนการ ดังนี้ 1) จัดทำหลักสูตรการศึกษาหรือสอดแทรกวิชาที่เกี่ยวข้องกับการแสดงลิเกตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา 2) อนุรักษ์อัตลักษณ์ลิเกไทย 3) ประกาศเกียรติคุณศิลปินลิเกดีเด่น 4) ปลุกฝังค่านิยมศิลปวัฒนธรรมลิเกให้แก่เยาวชน และ 5) อนุรักษ์ช่างเขียนฉากลิเก เนื่องจาก ลิเกเป็นการแสดงที่ประกอบด้วยศิลปะหลายแขนงด้วยกัน ทั้งนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ วรรณศิลป์ และวิจิตรศิลป์ ลิเกจึงเป็นเสมือนบันทึกรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดไว้ให้อยู่คู่แผ่นดินไทย สอดคล้องกับผลงานวิจัยของชนิษฐา ทองขุ่ม (2556, หน้า 312) ที่ศึกษาการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเกศึกษากรณี ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย เสนอว่า ควรมีการเพิ่มสาขาวิชาเรียนที่เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านลิเกในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ เพื่อช่วยส่งเสริมให้สื่อพื้นบ้านลิเกยังคงอยู่และเป็นที่รู้จักแก่เยาวชนในรุ่นต่อ ๆ ไปมากขึ้น

5. การส่งเสริมคุณค่าด้านการศึกษา มีกระบวนการ ดังนี้ 1) จัดทำหลักสูตรการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการแสดงลิเก 2) บูรณาการกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ลิเกเป็นสื่อ และ 3) จัดทำแหล่งเรียนรู้ชุมชนลิเกในพื้นที่ ที่มีศักยภาพ เนื่องจาก ลิเกเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทย เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาการแสดงลิเกในระยะยาวนั้น จำเป็นต้องผลักดันลิเกให้เข้ามามีบทบาททางการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อเป็นการรักษาและสืบสานให้ลิเกคงอยู่คู่ประเทศไทยชาติสืบไป สอดคล้องกับผลงานวิจัยของมณี เทพาขมภู (2553, หน้า 160) ที่ศึกษาลิเก: การอนุรักษ์ และพัฒนาตามมิติทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เสนอว่า ควรจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับลิเก เพื่อให้นักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ ตลอดจนประชาชนทั่วไปได้ใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ที่เป็นประโยชน์ ถือเป็นแหล่งเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. กระทรวงวัฒนธรรมและกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ควรดำเนินการเผยแพร่การแสดงลิเกผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย เช่น การจัดทำสารคดี หนังสือการ์ตูน การเผยแพร่ทางสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น และสนับสนุนให้มีการจัดทำศูนย์การเรียนรู้ศิลปะการแสดงลิเก เพื่อเป็นคลังแห่งภูมิปัญญาและเป็นแหล่งสืบค้นแก่ผู้ที่สนใจต่อไป

2. ชุมชน ท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนให้ลิเก มีโอกาสแสดงในงานประเพณีหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และในหน่วยงานต่าง ๆ ให้มากขึ้น

3. สถาบันการศึกษาควรจัดทำหลักสูตรการแสดงลิเกเป็นวิชาเฉพาะ หรือบูรณาการในวิชาอื่น ๆ จัดตั้งชมรมจัดอบรมสัมมนาโดยเชิญศิลปินลิเกที่มีความรู้ความสามารถมาเป็นวิทยากร รวมทั้งส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษาจัดแสดงลิเกในกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

1. ศึกษาวิจัยอัตลักษณ์ลิเกแต่ละภูมิภาค เพื่อค้นหาแกนกลางของอัตลักษณ์ลิเกไทย
2. ศึกษาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวศิลปินลิเกที่เป็นที่ยอมรับและสามารถถ่ายทอดสู่สังคม
3. ศึกษารูปแบบกระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงลิเกในสถานศึกษาระดับต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). *วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1997).
- เกรียงไกร ชูระพันธ์. (2560). *เทคนิคการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาสังคม*. อุดรธานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ชนิษฐา ทองชุ่ม. (2556). การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านประเภทลิเก ศึกษารณีย์ ลิเกคณะไชยา-แอน มิตรชัย. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชานิเทศศาสตร์, คณะนิเทศศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรังสิต.
- จารียา อรรถอนุชิต. (2554). แง่งามของสื่อพื้นบ้าน คุณค่าที่ยังคงอยู่คู่สังคมภาคใต้. *วารสารการจัดการคณะวิทยาการจัดการมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*, 6(2), 1-26.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. (2550). *รูปแบบและคุณค่าของหนังสือที่ออกในทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชนอีสาน: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดยโสธร*. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2558). *เปิดม่านวงการลิเก ตอนที่ 1 หุหุรา อลัง รวย: เจาะชุมชนทรัพย์เงินล้าน ควักค่าจ้างคณะดัง*. วันที่ค้นข้อมูล 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560, เข้าถึงได้จาก <https://www.thairath.co.th/content/539020>
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2556). *แนวคิด ทฤษฎี เทคนิค และการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พันทิพา มาลา. (2551). *การแสดงลิเกเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง*. พระนครศรีอยุธยา: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- มณฑิตา สังข์รัตน์. (2547). *ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของโนราในจังหวัดพัทลุง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- มณี เทพาชมภู. (2553). *ลิเก: การอนุรักษ์ และพัฒนาตามมิติทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.
- รัตน์ บัวสนธ์ และคณะ. (2554). *ฉากแห่งชีวิตจ้าวและไพร่ของชาวลิเก*. พิษณุโลก: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สถิต วงศ์สุวรรณ. (2543). *ปรัชญาเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- สมาคมลิเกแห่งประเทศไทย. (2561). *โครงการถ่ายทอดการแสดงพื้นบ้านสู่เด็กและเยาวชน ประจำปี 2561*. วันที่ค้นข้อมูล 2 สิงหาคม พ.ศ. 2561. เข้าถึงได้จาก http://www.facebook.com/สมาคมลิเก-ประเทศไทย-732167577044187/?/?hc_ref=ARTQvqLczW8MbKkalSnQPICa24sUXTFwhimxbfEWtSrCzfwPH8ejxrZJ-2HOrzPSMg.

- สุพัตรา คงขำ. (2556). *การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านหนังตะลุงเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุนทรียา ไชยปัญหา และอุรารักษ์ ศรีประเสริฐ. (2559). แนวคิด ทฤษฎีวัฒนธรรม การจัดการ: การปรับตัวภายใต้ความแตกต่างทางวัฒนธรรม. *วารสารวิชาการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 1(2), 104-111.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2561). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 24). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. (2557). *ลิเกในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.